

Wetenschappelijk Onderzoek- en
Documentatiecentrum

Cahier 2021-26

Herstel in detentie

Beleid en interventies

Samenvatting

Cahier 2021-26

Herstel in detentie

Beleid en interventies

Samenvatting

M.S. Hoekstra
R.R. den Bak

Cahier

De reeks Cahier omvat de rapporten van onderzoek dat door en in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum is verricht. Opname in de reeks betekent niet dat de inhoud van de rapporten het standpunt van de Minister van Justitie en Veiligheid weergeeft.

Samenvatting

Dit onderzoek heeft tot doel om een overzicht te geven van de inzet van herstelgerichte interventies in detentie voor zowel volwassenen als jeugdigen. Een eerdere inventarisatie liet een groot aanbod van dergelijke interventies zien, maar het is onduidelijk in hoeverre hier in de praktijk gebruik van wordt gemaakt en hoe deze interventies worden gewaardeerd door de betrokken professionals. Het WODC is dan ook gevraagd om aanvullend onderzoek te doen naar de inzet van deze interventies. Hiertoe zal eerst aandacht besteed worden aan het beleid op het gebied van herstel en de organisatorische implementatie hiervan, om vervolgens een overzicht te geven van de herstelgerichte interventies in detentie en de waardering van professionals.

Inzet van herstelgerichte interventies sluit aan bij het streven van DJI naar slachtoffer- en herstelgerichte detentie. Herstel in een detentiecontext kan bestaan uit bemiddeld contact tussen gedetineerde verdachten of daders en hun slachtoffer(s), maar omvat ook dadergerichte interventies zoals cursussen die gericht zijn op bewustwording en het nemen van verantwoordelijkheid (ook bekend als zelfherstel) en interventies gericht op herstel met het netwerk van de gedetineerde. Al deze interventies worden in dit onderzoek meegenomen.

De volgende drie onderzoeksvragen staan in het onderzoek centraal:

- 1 Hoe is herstel in detentie georganiseerd?
- 2 Welke herstelgerichte interventies zijn in detentie beschikbaar voor volwassenen en jeugdigen en wat houden deze in?
- 3 Hoe kijken betrokken professionals aan tegen de inzet van herstelgerichte interventies?

Onderzoeksmethode

Dit onderzoek beperkt zich tot Nederlandse penitentiaire inrichtingen (PI's) en justitiële jeugdinrichtingen (JJI's). Forensisch psychiatrische centra/tbs-klinieken, detentiecentra en de Justitiële Inrichting Caribisch Nederland zijn niet meegenomen.

Ter beantwoording van de onderzoeksvragen zijn tussen december 2020 en juni 2021 interviews afgenomen met 52 respondenten. Hiervan zijn veertien respondenten werkzaam bij in totaal acht externe (niet-PI of JJI) organisaties die herstelgerichte interventies in detentie aanbieden (zes) of hierover adviseren (twee). Er is gesproken met alle organisaties die landelijk of in een grotere regio herstelgerichte interventies in detentie aanbieden.

Van de respondenten zijn 33 werkzaam bij een PI. Er is gesproken met medewerkers van 19 PI's, 3 PI's konden niet in het onderzoek worden meegenomen. Daarnaast is gesproken met vier medewerkers van JJI's; alle Nederlandse JJI's zijn daarmee in het onderzoek vertegenwoordigd. Respondenten zijn geselecteerd op basis van hun kennis van het aanbod van herstelgerichte interventies binnen hun inrichting en van het beleid ten aanzien van herstelgerichte detentie. Van de respondenten is 56% zelf betrokken bij interventies als trainer, bemiddelaar of contactpersoon, in sommige

gevallen naast andere taken. De overige respondenten hebben alleen een coördinerende en/of leidinggevende rol. Ten slotte is gesproken met één beleidsmedewerker van DJI.

Naast de interviews hebben verschillende respondenten aanvullende informatie en documentatie opgestuurd. Het gaat onder meer om herstelplannen en andere beleidsstukken, documentatie van cursussen en functieomschrijvingen.

Bij enkele externe organisaties zijn registratiegegevens opgevraagd over het aantal deelnemers en/of cursussen in de periode 2017-2020. Niet alle organisaties die herstelgerichte interventies aanbieden houden dit bij, ook wordt niet altijd geregistreerd of deelnemers gedetineerd zijn. Voor gegevens over door PI's zelf aangeboden interventies baseren we ons op de interviews met detentiepersoneel.

Onderzoeksbevindingen

Beleid en organisatie

Herstelgerichte detentie is op het moment van onderzoek nog niet verankerd in het beleid van PI's. Vrijwel alle instellingen hebben een herstelplan opgesteld waarin zij aangaven hoe zij slachtofferbewustzijn en herstel in hun inrichting wilden bevorderen. Deze herstelplannen hebben echter weinig tot geen navolging gekregen. Dit heeft enerzijds te maken met praktische redenen zoals locatiesluitingen of fusies, hoog personeelsverloop of de complexiteit van de detentiepopulatie. Anderzijds komen ook drie meer algemene knelpunten naar voren:

- Breed draagvlak voor herstelgerichte detentie onder medewerkers blijkt in de praktijk onvoldoende aanwezig. Na directiewisselingen kunnen prioriteiten verschuiven of plannen worden uitgesteld. Op de werkvloer is er weinig kennis over wat herstel inhoudt en hoe medewerkers dit kunnen integreren in hun dagelijks werk. Daarnaast bestaat er onder een deel van het personeel weerstand als gevolg van handelingsverlegenheid en de perceptie dat herstel 'soft' is.
- PI's worstelen met de vormgeving van herstelgerichte detentie in de uitvoering. Veel respondenten geven aan behoefte te hebben aan meer financiële middelen zodat een medewerker kan worden aangesteld die specifiek is belast met het thema herstel. In enkele inrichtingen is hier intern geld voor vrijgemaakt. De ervaringen hiermee zijn positief.
- Herstelgerichte interventies worden meestal niet inrichtingsbreed geïmplementeerd, maar beperken zich tot 'reguliere' gevangenisafdelingen en in mindere mate het Huis van Bewaring. Op afdelingen waarin intensieve zorg- of behandeltrajecten worden gevolgd, die zwaarder beveiligd zijn of waar gedetineerden maar kort verblijven, wordt nog betrekkelijk weinig gekeken naar mogelijkheden voor herstel.

In drie PI's is momenteel een herstelconsulent actief. Herstelconsulenten geven het beleid op het gebied van herstel mede vorm en voeren dit beleid ook uit, bijvoorbeeld door herstelgerichte cursussen te verzorgen. In één PI is een 'casemanager herstel' aangesteld en drie PI's hebben aandachtsfunctionarissen of ambassadeurs herstelgericht werken. In de overige inrichtingen is herstelgerichte detentie niet bij een persoon of enkele personen belegd, veelal om financiële redenen. Hier zijn het vaak geestelijk verzorgers of casemanagers die doorverwijzen en soms zelf ook herstelgerichte gesprekken voeren. In enkele PI's zijn ook re-integratietrainers betrokken bij het geven van herstelgerichte cursussen. Penitentiair inrichtingswerkers zijn alleen incidenteel betrokken.

PI's werken bij het aanbieden van herstelgerichte interventies samen met een aantal externe non-profit organisaties die een grote verscheidenheid aan interventies aanbieden. Daarnaast zijn er een aantal samenwerkingsverbanden met kennis- en netwerkorganisaties en met hogescholen. Externe organisaties hebben binnen de PI's voornamelijk contact met herstelconsulenten en geestelijk verzorgers. De meeste externe organisaties hebben het idee dat ze redelijk bekend zijn in detentieinrichtingen, al komt het ook voor dat medewerkers nog niet eerder van een organisatie of activiteit gehoord hebben, of niet weten dat een activiteit georganiseerd wordt in de PI. Beschikbaarheid van een op herstel gerichte contactpersoon vergemakkelijkt het contact.

Ten tijde van het onderzoek waren PI's bezig met de voorbereidingen voor de ingang van de Wet straffen en beschermen per 1 juli 2021. Voorzien wordt dat met de invoering van deze wet herstel een grotere rol zal gaan spelen gedurende het detentietraject, met name in de trajectgesprekken van casemanagers. De extra werklust die gepaard gaat met de nieuwe wet leidt mogelijk juist tot minder aandacht voor herstel.

In JJI's wordt herstel gezien als (onderliggend) behandeldoel. In de praktijk is er vooral aandacht voor het netwerk van de jongere en de delictanalyse. Aandacht voor herstel met slachtoffers is er meer dan voorheen, maar is (nog) niet ingebed in de reguliere werkwijze. Slachtoffers komen vooral indirect en relatief laat in het traject aan bod, in de voorbereiding op een verlofaanvraag. Er is breed draagvlak voor herstelgericht werken onder medewerkers maar kennis over specifieke interventies is nog niet overal aanwezig. Herstel is niet belegd bij een aparte functionaris.

Herstelgerichte interventies voor volwassen gedetineerden

Het aanbod aan herstelgerichte interventies in PI's kan worden onderverdeeld in cursussen, bemiddeld contact, herstelgerichte afdelingen en overige interventies. Deze verschillende interventies hebben (met uitzondering van mediation in strafzaken) geen invloed op het strafproces. Op dit moment hebben ze ook niet of nauwelijks invloed op de detentieduur en -omstandigheden van de gedetineerde. Deelname wordt niet altijd geregistreerd in het detentie- en re-integratieplan en wanneer dit wel gebeurt, is rapportage vooral procesmatig. Respondenten verschillen van mening over de wenselijkheid van inhoudelijke rapportage en het eventueel verbinden van gevolgen aan deelname – bijvoorbeeld door dit mee te wegen bij een verlofaanvraag.

Cursussen

Naast twee landelijk aangeboden cursussen waar herstel onderdeel van uitmaakt (*Aan de Bak!* en *Sociaal netwerk en relaties*), bieden vrijwel alle onderzochte PI's een of meer cursussen aan op het gebied van zelfherstel of herstel met het eigen netwerk. Deelnemers worden merendeels geworven door de (interne of externe) cursusleiders en daarnaast door andere detentiemedewerkers zoals casemanagers, mentoren of re-integratietrainers. Mond-tot-mondreclame onder gedetineerden speelt een belangrijke rol, en van de meeste cursussen is informatiemateriaal beschikbaar in het re-integratiecentrum of via de kabelkrant. Deelname is vrijwillig. Gehanteerde selectiecriteria zijn veelal praktisch van aard: gedetineerden moeten lang genoeg vastzitten om de cursus te kunnen afmaken en groepsgeschikt zijn. Zo kunnen gedetineerden met psychische of agressieproblemen of bepaalde delicten (met name zeden) worden

uitgesloten of verwezen naar een individueel traject. In één inrichting moeten deelnemers in het plusprogramma¹ zitten, in de overige inrichtingen speelt het detentieregime formeel geen rol. Enkele respondenten geven aan een motivatietoets te doen, maar over het algemeen wordt er de voorkeur aan gegeven ook gedetineerden die bij aanvang niet heel gemotiveerd lijken deel te laten nemen.

In negen PI's wordt de cursus *Puinruimen* (intern) aangeboden en in twaalf PI's de *SOS-groeps cursus* (Gevangenzorg Nederland) – drie PI's bieden beide aan. In PI Heerhugowaard is de groeps cursus *Lef Hebben* ontwikkeld. Deze drie cursussen pogen een bewustwordingsproces op gang te brengen bij deelnemers over de gevolgen van hun delict en hen te stimuleren verantwoordelijkheid te nemen voor de toegebrachte schade. Sommige detentiemedewerkers menen daarnaast dat deze cursussen zouden moeten leiden tot bemiddeld contact met het slachtoffer, wanneer deze daar voor open staat. In de periode 2017-2020 werden door Gevangenzorg Nederland (hierna: Gevangenzorg) 48 SOS-groeps cursussen gegeven met in totaal 389 deelnemers. De cursus *Puinruimen* wordt drie tot vijf keer per jaar gegeven voor een groep van rond de tien gedetineerden. De cursus *Lef Hebben* wordt twee keer per jaar gegeven voor een groep van rond de twaalf deelnemers. Voor alle cursussen geldt dat zij in 2020 als gevolg van de coronamaatregelen niet of in aangepaste vorm hebben plaatsgevonden. Deelnemers vormen een diverse groep, waarbij gedetineerden die zijn veroordeeld voor zwaardere delicten eerder over- dan ondervertegenwoordigd zijn. Wel worden gedetineerden die actief zijn in de georganiseerde criminaliteit of waarvan de slachtoffers zich in het criminele circuit bevinden minder goed bereikt. De trainer van *Lef Hebben* geeft aan dat circa de helft van de deelnemers gedurende de cursus afvalt. Volgens respondenten die betrokken zijn bij *Puinruimen* of *SOS* maken de meeste deelnemers de cursus af. Deelname aan cursussen kan een opmaat vormen naar bemiddeld contact met het slachtoffer. Volgens respondenten doet naar schatting zo'n 10-20% van de cursusdeelnemers een aanvraag voor herstelbemiddeling.

Cursussen gericht op herstel met het eigen netwerk pogen bewustwording te stimuleren over de gevolgen van het delict voor de naaste omgeving van de gedetineerde. De cursus *Mijn Kind en Ik* (Exodus) voor gedetineerde vaders wordt aangeboden in zeventien PI's. Deze cursus werd in de periode 2017-2020 in totaal 70 keer gegeven aan 426 deelnemers. De cursus wordt goed gewaardeerd, al geeft een detentiemedewerker aan dat het thema ouderschap als erg persoonlijk wordt ervaren. Hierdoor staan niet alle gedetineerden open voor deelname. Inrichtingen die gedetineerde moeders huisvesten, bieden diverse ouderschapscursussen voor deze groep aan.

Bemiddeld contact

In alle door ons onderzochte PI's bestaan mogelijkheden voor herstelbemiddeling. Wel bestaat veel variatie in het aantal aanmeldingen tussen PI's. Wanneer een specifieke medewerker contactpersoon is, resulteert dit in een hoger aantal aanmeldingen (al gaat het in alle gevallen om beperkte aantallen). Sommige detentiemedewerkers melden gedetineerden alleen aan en laten het traject verder over aan Perspectief Herstelbemiddeling. Anderen voeren voor de aanmelding selectiegesprekken met gedetineerden om hun motivatie en verwachtingen te toetsen. Ook begeleiden sommige medewerkers gedetineerden gedurende het traject en bieden ze morele steun.

---

¹ Op basis van motivatie en het tonen van goed gedrag kunnen gedetineerden promoveren naar het plusprogramma. Binnen het plusprogramma hebben gedetineerden meer vrijheden en kunnen zij aan meer activiteiten deelnemen.

Bij Perspectief Herstelbemiddeling kwamen in de periode 2017-2020 in totaal 683 meldingen binnen; in 608 gevallen (89%) werd ook een traject gestart. Het merendeel van de gedetineerden werd door PI's aangemeld; circa 19% betrof een gedetineerde die zichzelf heeft aangemeld. De meldingen betreffen een grote diversiteit aan delicten, waarbij ook (zeer) zware delicten goed vertegenwoordigd zijn. Diefstal met (bedreiging van) geweld (22%) en levensdelicten (16%) kwamen het meeste voor, 9% van de meldingen betrof een zedendelict. Een kwart van de afgesloten zaken resulteerde in bemiddeld contact middels een gesprek, briefuitwisseling of pendelbemiddeling. Bij trajecten die stopten voor het tot bemiddeld contact kwam, was dit veelal zo omdat het slachtoffer niet inging op de uitnodiging of niet wilde deelnemen.

Mediation in strafzaken komt in ten minste negen PI's incidenteel voor bij verdachten die in voorlopige hechtenis zijn gesteld. Eigen Kracht-conferenties van de Eigen Kracht Centrale zijn maar in enkele inrichtingen bekend. De geïnterviewde medewerker van de Eigen Kracht Centrale schat dat in 5% van de door hen georganiseerde conferenties de dader of verdachte in detentie verblijft.

Herstelgerichte afdelingen en overige interventies

Vier PI's hebben een afdeling die in het teken staat van herstelgerichte detentie; op deze afdelingen worden meerdere herstelgerichte interventies aangeboden. De afdelingen huisvesten elk enkele tientallen gedetineerden. Motivatie om aan herstel te werken is een belangrijke voorwaarde voor plaatsing.

In drie PI's wordt het door Bureau MHR ontwikkelde traject Forsa! aangeboden aan jongvolwassen gedetineerden (17-27) met een niet-westerse achtergrond. Forsa! bereikt per jaar tussen de 80 en 120 jongeren. Verder worden in veel PI's aanvullende activiteiten georganiseerd gericht op het faciliteren van contact tussen gedetineerde ouders en hun kinderen.

Herstelgerichte interventies voor jeugdige gedetineerden

In jeugddetentie worden de herstelgerichte cursus DAPPER, herstelbemiddeling door Perspectief Herstelbemiddeling, de individuele interventie Leren van delict en gezinsgerichte interventies/therapieën aangeboden. Deze laatste twee interventies zijn onderdeel van het reguliere programma. In tegenstelling tot bij volwassenen, zijn herstelgerichte interventies in jeugddetentie min of meer verplicht: het uitgangspunt is dat alle jongeren die aan de selectiecriteria voldoen, moeten deelnemen. Respondenten vinden dit niet problematisch: een zekere mate van dwang past volgens hen bij de detentiecontext. Wel wordt soms gewacht met de inzet van een interventie wanneer medewerkers de indruk hebben dat de jongere hier nog niet aan toe is.

De groepscursus DAPPER wordt aangeboden op de kortverblijfgroepen en heeft tot doel dat jongeren de gevolgen van misdrijven voor slachtoffers kunnen benoemen, gevoelens van schuld, schaamte en berouw kunnen herkennen en hun eigen bereidheid tot herstel kunnen verkennen. De cursus wordt gegeven door hiertoe opgeleide medewerkers van de inrichting. DAPPER werd in de periode 2017-2019 in één JJI structureel aangeboden, in twee JJI's enige malen en in twee JJI's helemaal niet. Voor jongeren die niet functioneren in een groep, een laag IQ hebben, psychische problemen hebben of geen Nederlands spreken, wordt soms een contra-indicatie voor deelname afgegeven. DAPPER kan een 'zaadje planten' voor herstelbemiddeling op een later moment, al is onduidelijk hoe vaak dit daadwerkelijk gebeurt.

Verwijzing naar herstelbemiddeling vindt plaats vanuit DAPPER of na gesprekken met de behandelcoördinator. Behandelcoördinatoren voeren voor aanmelding voorbereidende gesprekken waarbij wordt gekeken of de jongere voldoende zelfinzicht heeft en of kan worden voldaan aan de verwachtingen van het slachtoffer. Bij twijfel wordt de beslissing overgelaten aan Perspectief Herstelbemiddeling. In de periode 2017-2020 zijn in totaal 143 aanmeldingen gedaan voor herstelbemiddeling vanuit JJI's. Meer dan de helft van de aanmeldingen (53%) betrof diefstal met (bedreiging van) geweld. In 36% van de afgesloten zaken vond bemiddeld contact plaats.

Leren van delict en gezinsgerichte therapie zijn interventies die onderdeel uitmaken van de behandeling op de langverblijfgroepen. Bij gezinsgerichte therapie is de inzet het herstellen van verstoorde relaties zodat men weer samen verder kan. Leren van delict is een individuele interventie die zich richt op het aanleren van gedrags- en probleem-oplossende vaardigheden en het ontwikkelen van een terugvalpreventieplan. De interventie is een belangrijk onderdeel van het behandeltraject, wanneer jongeren hier niet aan meewerken kan geen delictanalyse worden gemaakt en kunnen jongeren niet met verlof. Een laag IQ (<70) is een contra-indicatie, tenzij sprake is van een redelijk tot goed sociaal aanpassingsvermogen.

Meerwaarde en knelpunten volgens professionals

Respondenten geven aan dat deelnemers de herstelgerichte interventies over het algemeen als waardevol ervaren; er werden slechts enkele negatieve ervaringen genoemd. Gedetineerden worden aangezet te reflecteren op het delict en leren omgaan met schaamte- en schuldgevoelens. Tijdens de interventies wordt volgens de respondenten een menselijke en gelijkwaardige setting gecreëerd en het afronden van cursussen geeft gedetineerden zelfvertrouwen. Ook kan deelname praktische voordelen hebben zoals doorbreking van de dagelijkse routine. Specifiek voor jeugdige gedetineerden werd genoemd dat zij door deelname aan herstelgerichte interventies productief leren omgaan met conflicten en dat aan gewetensontwikkeling wordt gewerkt.

Ook voor de detentieorganisatie en de maatschappij als geheel werden verschillende vormen van meerwaarde gezien. Interventies dragen potentieel bij aan vermindering van recidive, deelnemers zouden beter gedrag in detentie vertonen en herstelgerichte interventies zijn van waarde voor slachtoffers en kinderen van gedetineerden.

Uit de interviews kwamen ook enkele knelpunten naar voren met betrekking tot volwassen gedetineerden:

- roosterproblemen waardoor gedetineerden – met name in het basisprogramma – in de praktijk niet altijd kunnen deelnemen aan interventies;
- een ervaren spanningsveld tussen vrijwilligheid van deelname aan interventies en het gedwongen kader waarbinnen deze plaatsvinden;
- gebrek aan kennis en overzicht over het aanbod van herstelgerichte interventies door externe organisaties en beperkte inhoudelijke terugkoppeling vanuit deze organisaties;
- gebrek aan beleid, sturing en financiële middelen op nationaal niveau.

Voor jeugdige gedetineerden werden de volgende knelpunten genoemd:

- op de kortverblijfgroepen waar de cursus DAPPER wordt aangeboden is nog niet altijd duidelijk welke jongeren hier het meeste baat bij zullen hebben;

- niet alle jeugdigen zijn evenzeer in staat verantwoordelijkheid te nemen en spijt te betuigen;
- groepsgerichte interventies zijn mogelijk minder geschikt voor jeugdigen.

Tot slot

Dit rapport heeft een overzicht gegeven van de stand van zaken op het gebied van herstelgerichte detentie. De afgelopen jaren is er duidelijk meer aandacht gekomen voor herstelgericht werken binnen de detentie-inrichtingen. Zo zijn herstelplannen opgesteld en hebben enkele inrichtingen een herstelconsulent aangesteld. Ook is er een breed scala aan herstelgerichte interventies die intern kunnen worden georganiseerd dan wel kunnen worden betrokken van externe partijen. Tegelijkertijd is herstelgerichte detentie nog niet structureel onderdeel van de werkwijze in PI's en JJI's. Herstelgerichte interventies zijn nog niet overal beschikbaar en bereiken niet alle gedetineerden die hier mogelijk baat bij hebben.

Het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) is het kennisinstituut voor het ministerie van Justitie en Veiligheid. Het WODC doet zelf onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek of laat dit doen door erkende instituten en universiteiten, ter ondersteuning van beleid en uitvoering.

Meer informatie:

www.wodc.nl